

Η ΕΙΚΟΝΙΚΗ - ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ
ΕΝ ΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ

Υ Π Ο
ΑΝΔΡΕΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἀντὶ προλόγου

Ἡ ἀναλογία τοῦ φυσικοῦ φωτός πρὸς εἰκονικὴν-συμβολικὴν παράστασιν τοῦ θείου εἶναι ἐκ τῶν πλέον ἀξιολόγων τόσον ἐν τῇ χριστιανικῇ θεολογίᾳ, ὅσον καὶ ἐν τῇ θύραθεν φιλοσοφίᾳ καὶ τοῖς ἐξωχριστιανικοῖς θρησκέυμασιν. Ἡ ἀναλογία αὕτη εἶναι πολυμερῆς, ἐκφραζομένη τόσον ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ, ὅσον καὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ τῶν ὄντων πεδίου. Ὁ φυσικὸς ἥλιος ἐξ-εικονίζει τὸν Θεὸν ὡς πηγὴ ζωοδότηρα καὶ φωτιστικὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐνυπαρχόντων ὄντων, ὡς ἐστὶ ἀκτινοβόλος καὶ ἀπαστράπτουσα, περιβάλλουσα διὰ τῆς φωτεινῆς αἴγλης τῆς τὰ σύμπαντα. Ὅπως δηλαδὴ ὁ φυσικὸς ἥλιος ζωογονεῖ καὶ ζωοδοτεῖ τὰ ὄντα, ἄνευ δὲ τῆς θαλπωρῆς του εἶναι ἀδύνατον νὰ υπάρξῃ ζωὴ καὶ κίνησις ἐν τῷ κόσμῳ, οὕτω καὶ ὁ Θεός, ὡς νοητὸς ἥλιος εἶναι ἡ πηγὴ πάσης ζωῆς τῶν ὑπ' αὐτοῦ δεδημιουργημένων λογικῶν καὶ νοητῶν ὄντων, ἄνευ δ' αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατον ταῦτα νὰ υπάρξουν καὶ ὑπάρχοντα, νὰ ἔχουν ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ὅμοίως, ὅπως τὸ φυσικὸν φῶς, ἀντιτιθέμενον πρὸς τὸ σκότος, φωτίζει καὶ καθοδηγεῖ τὰ ὄντα, ἄνευ δ' αὐτοῦ τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα διολισθαίνουν ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὕτω καὶ τὸ ἄρρητον φῶς τοῦ Θεοῦ φωτίζει καὶ καθοδηγεῖ τὰ λογικὰ ὄντα ἐν τῇ ἀνελίξει τῆς ἱστορίας αὐτῶν, χωρὶς δὲ τῆς φωτοφόρου πνοῆς του ταῦτα κυριαρχοῦνται ὑπὸ τῆς πνευματικῆς σκοτίας καὶ τοῦ ζόφου, ἐλαυνόμενα εἰς τὸ ἀφεγγές βασιλεῖον τοῦ θανάτου. Τέλος, ἡ ἀπαστράπτουσα καλλονὴ καὶ ὠραιότης τοῦ ἡλίου ἐξεικονίζει διὰ τῆς φωτεινῆς αἴγλης τῆς τὸ ἀσύγκριτον κάλλος καὶ τὴν ἀπαστράπτουσαν ὠραιότητα τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἀναλογίαν τοῦ φυσικοῦ φωτός πρὸς εἰκονικὴν παράστασιν τοῦ θείου δυνάμεθα νὰ ἀνιχνεύσωμεν καὶ εἰς ἕτερα σημεῖα τῆς μεταξὺ τούτων σχέσεως, χωρὶς ἐν τοσοῦτῳ νὰ μᾶς διαφεύγῃ τὸ γεγονός, ὅτι πᾶσα ἀναλογικὴ

παράστασις ἔχει μὲν ὁμοιότητας καὶ σημεῖα κοινά, παραλλήλως δὲ μὴ προ-
δίδει καὶ ἰκανὰς ἀνομοιότητας καὶ διαφορὰς, καὶ ἰδίως μάλιστα ὅταν ὁ πρὸς δὴν
γίνεται ἢ σύγκρισις εἶναι ὁ ἄπειρος καὶ ἀπερινόητος Θεός!

Τὰς ἀνωτέρω ἰδέας ἐξετάζομεν, ἐν ταῖς γενικαῖς αὐτῶν γραμμαῖς, ὡς
αὐταὶ ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Τοῦ
κυρίου θέματος ἡμῶν προτάσσομεν εἰσαγωγὴν, ἐνθα ἐξετάζομεν τὴν συνάρτη-
σιν Θεοῦ καὶ φωτός ἐν τοῖς ἐξωχριστιανικοῖς θρησκειύμασι, ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ
καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Πλωτίνου, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἔννοιαν καὶ χρῆσιν τῆς
ἀναλογίας τοῦ φωτός ἐν τῇ θεολογίᾳ τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) Ἡ συνάρτησις Θεοῦ καὶ φωτὸς ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἐξωχριστιανικοῖς θρησκευμασιν.

Ὡς ἤδη ἐτονίσθη, τὸ φυσικὸν φῶς καὶ ὁ φορεὺς τούτου ἥλιος εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον συνάρτησιν μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ, ὃν παριστῶσι διὰ τοῦ φέγγους, τῆς λάμπειας καὶ τῆς θαλπρωρῆς αὐτῶν. Τὴν ἰδέαν ταύτην βλέπομεν ἀπηχουμένην εἰς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὴν θείαν λατρείαν τῶν ἀρχαίων λαῶν. Ὀλίγας τινὰς σχετικὰς μαρτυρίας¹ παραθέτομεν πρὸς πίστωσιν τοῦ πράγματος ἐν τοῖς ἐξῆς.

1. Ἡ συσχέτισις τοῦ φωτὸς πρὸς τὸν Θεὸν ἀπαντᾷ ἤδη ἐν τῇ προομηρικῇ Ὀρφικῇ θεολογίᾳ, εἰς ἣν ἀποδίδεται ὁ πολυθεϊσμός τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς θρησκείας. Μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἰδιοτήτων ἀποδιδόμενων εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεόν, τὸν καὶ «πρωτόγονον», οὗτος χαρακτηρίζεται ὡς φῶς καὶ φαεσφόρος, ἀκτινοβολῶν καὶ διαχέων τὸ φῶς τῆς θείας οὐσίας του. Ἐντεῦθεν καὶ ἐπονομάζεται «φάνης», ὡς «λαμπρὸν ἄγων φάος ἀγρόν»². Εἶναι δ' ὁ Φάνης ζωῆς φῶς³, τὸ φανότατον τῶν νοητῶν, τὸ ἀποστίλβον νοητὸν φῶς⁴. Ἡ νόησις τούτου καταλάμπεται τῷ νοητῷ φωτί⁵.

Τὴν αὐτὴν ἐννοίαν φωτὸς ἐκφράζει καὶ τὸ ὄνομα Ζεὺς-Δεὺς τοῦ ὑψίστου τῶν θεῶν τοῦ Ὀμηρικοῦ πανθέου. Ἡ λέξις Ζεὺς-Δεὺς (Deus) εἶναι ὁ προομηρικὸς τύπος τῆς λέξεως Θεός, παραγόμενος ἐκ τῆς ρίζης *d i v*, σημαίνουσης φῶς. Ἐντεῦθεν ἡ λέξις σημαίνει: φαέθων, πάμφωτος, αὐτόφως, πηγὴ φωτὸς ἅμα δὲ καὶ φωτοδότης (τοῦ φυσικοῦ, πνευματικοῦ καὶ ἡθικοῦ κόσμου), αἰγλοβόλος, ὁ ἀπαστρέπτων καὶ ἀκτινοβολῶν τὸ φυσικόν, ἡθικὸν καὶ πνευματικὸν φῶς, ἥτοι ὁ πάμφωτος, πάνσοφος καὶ πανάγαθος⁶.

Περαιτέρω τὴν συνάρτησιν Θεοῦ καὶ φωτὸς ἀπαντῶμεν εἰς ὀνομασίας

1. Τὰς μαρτυρίας ταύτας λαμβάνομεν ἐκ τοῦ περισπουδάστου ἔργου τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ ἡμῶν Λ. Φιλιππίδου, Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐξ ἀπόψεως παγκοσμίου καὶ πανθρησκειακῆς, Ἀθῆναι 1958.

2. Orphica: recensit Abel Lipsiae-Pragae 1885, σελ. 60-61/VI, παρὰ Φιλίπ. 53.

3. Orphica..., σ. 62, VII/18, παρὰ Φιλίπ., σ. 54.

4. Orphica..., 175/58, παρὰ Φιλίπ., σ. 56.

5. Orphica..., 199/119, παρὰ Φιλίπ., σ. 56.

6. Λ. Φιλιππίδου, μν. ἔργ., σελ. 62 ἐξ.

καὶ ἄλλων θεῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς θρησκείας. Οὕτως: α) Ὁ θεὸς Αἰθέρ, υἱὸς τοῦ Ἐρέβους καὶ τῆς Νυκτὸς⁷ (ἐκ τοῦ ρήματος αἶθειν=λάμπειν), σημαίνει τὸν λάμποντα, τὸν ἀκτινοβολοῦντα. β) Ἡ Ἀθηναία (ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης αἰθαθ-ιθ), ἡ ἐπικαλουμένη καὶ Ἰθονία, φέρεται ὡς ἡ θεὰ τοῦ πνευματικοῦ φωτός. γ) Ὁ Προμηθεύς, Τιτὰν θεὸς προσκομίσας εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ φῶς, ἐκαλεῖτο Ἰθάς ἢ Ἰθάξ. δ) Ἡ θεὰ τοῦ σεληναίου φέγγους Ἴσις⁸ ἐκαλεῖτο παρ' Ἑλλήσιν Ἰω, τοῦ μὲν Ἰ ἐκπροσωποῦντος τὸ ἄρρεν (Lunus), τοῦ δὲ Ω τὸ θῆλυ στοιχεῖον τῆς θεότητος (Luna), σημαίνουσα τὸ ἀρρενόθηλυ ὑψιστον Πρωτόφως⁹.

Τέλος, καὶ κατὰ τὴν θεολογίαν τῶν Φοινίκων, τὰ φωνήεντα ΙΑΩ, ἐμφαίνοντα τὴν οὐσίαν τοῦ Ὑψίστου Ὄντος, συνεμφαίνουσι τὸ πνευματικὸν φῶς, τὸ Πρωτόφως, τὸν Ὑψιστον Νοῦν¹⁰.

2. Παραλλήλως πρὸς τὴν συνάρτησιν φωτός καὶ Θεοῦ, παρατηρεῖται ἐν τῇ πίστει, τῇ λατρείᾳ καὶ τοῖς ἱεροῖς κειμένοις τῶν λαῶν καὶ ἡ συνάρτησις Ἑλίου καὶ Θεοῦ (ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ Ἡλιολατρεία), καθ' ὅσον ἐν τῷ ἡλίῳ, πηγῇ τοῦ φωτός καὶ κέντρῳ φωτεινῆς ἀκτινοβολίας, ἐκδηλοῦται καθ' ἐξοχὴν ἡ ιδιότης τοῦ Θεοῦ, ὡς πηγῆς καὶ ἐστίας παντὸς πνευματικοῦ φωτός καὶ πάσης πνευματικῆς αἴγλης καὶ ἀκτινοβολίας. Τοιοῦτοτρόπως:

α) Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Φοινικικῇ θρησκείᾳ ὁ θεὸς τοῦ Ἑλίου ἐκαλεῖτο Ἀδωνις (ἐκ τοῦ αἶθω, ἄζω=λάμπω). ἐσήμαινε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο τὸν λάμποντα καὶ ἀκτινοβολοῦντα Ἑλιον¹¹.

Ὁμοίως καὶ ὁ Θεὸς Βάαλ Πεῶρ (ἐκ τῆς ρίζης ωρ-ουρ=φῶς) σημαίνει τὸν θεὸν τοῦ φωτός καὶ τοῦ Ἑλίου, ἀντίστοιχον πρὸς τὸν Ὄρον, θεὸν τοῦ φωτός καὶ τοῦ Ἑλίου τῶν Αἰγυπτίων¹².

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ φοινικικῇ θεολογίᾳ, ὁ Κρόνος (υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ) ἐκαλεῖτο Ἑλ, Ἥλ, Ἥλος, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἔγεννήθησαν «τρεῖς παῖδες, Κρόνος ὁμῶνυμος τῷ Πατρὶ καὶ Ζεὺς Βῆλος καὶ Ἀπόλλων»¹³, ὀνόματα σημαίνοντα πάντα τὸν φωτεινόν, τὸν φαέθοντα, τὸ Ἀυτόφως καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ προερχόμενα φῶτα¹⁴.

β) Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Συριακῇ θρησκείᾳ ὁ Ταμμουζ (Ἰεζ. 8, 14) ἦτο θεὸς τοῦ Ἑλίου. Ἐν Συρίᾳ ὁ πρῶτος καὶ ὑψιστος Θεὸς (ὁ Ἥλιος) ἐκα-

7. Ἡσιόδου, Θεογ. 124-125.

8. Ἡροδ. 2,41. Διοδ. Σικελ. 1,24. Αἰσχ. Ἰκέτιδες, 162, 176, 292 ἐξ.

9. Α. Φιλιππίδου, μν. ἔργ., σελ. 64 ἐξ.

10. Αὐτόθι.

11. Αὐτόθι, σελ. 68.

12. Ἡ λέξις Or εἰς τὰς Ἰνδοευρωπαϊκὰς γλώσσας σημαίνει τὸν λάμποντα χρυσόν. Αὐτόθι, 69.

13. Εὐσεβίου, Εὐαγγ. Προπαρασκευή, Α, ια', 26. ΒΕΠ. 25, σελ. 40,24-25.

14. Α. Φιλιππίδου, μν. ἔργ., σελ. 69.

λεῖτο Adad ἢ Hadad (ἐκ ρίζης αδ, αιθ=λάμπις, αἴγλη, φῶς), ἦτοι ὁ λάμπων, ὁ φαέθων, ὁ αἰγλήεις¹⁵.

γ) Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Αἰγυπτιακῇ θρησκείᾳ, ὁ Ὀ σ ι ρ ι ς ἦτο θεὸς τοῦ Ἥλιου, γενεαλογούμενος ἀπὸ τοῦ Ἥλιου¹⁶. Ὁ δὲ Ὡρος, θεὸς τῆς γονιμοποιῶ ἀνοξέως, ἦτο θεὸς τοῦ φωτός (ἐκ ρίζης ωρ=φῶς).

δ) Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ θρησκείᾳ τῶν Ἰρανίων ὁ μεταρρυθμιστὴς αὐτῆς ὠνομάσθη Ζωροάστρης (Zer-dush, Ζαρατούστρας=χρυσοῦν ἄστρον), διότι ὑπὲρ τοὺς θεοὺς τοῦ ἀρχαίου ἰρανικοῦ πανθέου ἐξῆρε τὸν Ahura Mazda, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ὑπέρτατον Ὄν καὶ ὡς πηγὴ φωτός καὶ ζωῆς. Κατὰ τινα παραδόσιν, διασωθεῖσαν ὑπὸ Φίλωνος τοῦ Βυβλίου παρ' Εὐσεβίῳ¹⁷, ὁ παρὰ τοῖς Πέρσασιν θεὸς τοῦ Ἥλιου Μί θ ρ α ς ἐνοεῖτο ὡς ἱερακοκέφαλος, διότι ὁ ἱέραξ, ἕνεκα τῆς ὀξείας ὀπτικῆς του δυνάμεως ἢ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἵπταται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἡλίου, χωρὶς νὰ τυφλοῦται ἐκ τῆς λάμπειας τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ, εἶναι σύμβολον τοῦ ἡλίου¹⁸. Ἡ λατρεία τοῦ Μίθρα μετεφυτεύθη, ὡς γνωστόν, ἐπὶ Πομπηίου εἰς Ρώμην, ἐνθα ἐκλήθη οὗτος (ὁ Μίθρας) Sol invictus (ἀήττητος Ἥλιος). Ἡ γενέθλιος ἡμέρα αὐτοῦ (dies natalis Soli invicti) ἐωρτάζετο τὴν 25ην Δεκεμβρίου (κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον), ἦτις βραδύτερον ὠρίσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἡμέρα γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ε) Ὁμοίως καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ θρησκείᾳ ὑπῆρχεν ἡ συνάρτησις Θεοῦ-Ἥλιου. Ὡς ἤδη εἶδομεν, ὕψιστος Θεὸς ἐν τῷ προομηρικῷ Ὀρφισμῷ ἦτο ὁ θεὸς τοῦ Ἥλιου Φ ἄ ν η ς, ὁ καταλάμπων καὶ ἀκτινοβολῶν.

Ὁμοίως καὶ ὁ Διόνυσος (υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης) ἦτο θεὸς τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Ἡμέρας. Οὗτος ἐλατρεύθη καὶ ἐν Ἰνδίας, Αἰγύπτῳ καὶ Αἰθιοπία ὡς θεὸς Ὀσιρις ἢ Σάραπις, ἐν Ἀραβίᾳ ὡς Ὀροτάλ καὶ ἐν Φρυγίᾳ ὡς Σαβάζιος¹⁹.

Περαιτέρω, ὁ Ἀπόλλων ἦτο θεὸς τοῦ Ἥλιου ἅμα δὲ καὶ τοῦ πνευματικοῦ φωτός, τῆς μορφώσεως ἐν γένει καὶ τοῦ πολιτισμοῦ²⁰. Ὁ δὲ θεὸς τοῦ Ἥλιου ἐκαλεῖτο ἐν Ἑλλάδι καὶ Κόρος, Κύρος, Κύρις (ἐξ οὗ καὶ Κύριος), ἐν δὲ τῇ Κύπρῳ ὁ Ἄδωνις ἐκαλεῖτο Κύριος ἢ Κίρις (ρίζα Hur, ur, λατ. uro=ὁ λάμπων)²¹.

15. Αὐτόθι, σ. 70.

16. Πλουτάρχου, Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος, 52,12.

17. Εὐαγγ. Προπαρασκευῆ, Α', ια', 52. ΒΕΠ. 25, σελ. 43,25.

18. Α. Φιλιππίδου, μν. ἔργ., σελ. 71 ἐξ.

19. Α. Φιλιππίδου, μν. ἔργ., σελ. 72.

20. Αὐτόθι, 73.

21. Ἐκ τῆς ρίζης ταύτης προέρχεται καὶ ἡ λέξις ἡ ρ ω ς (=ὁ λάμπων, λατ. divus), ὡς καὶ ἡ γερμανικὴ λέξις Herr (=Κύριος) καὶ τὰ Huri (Οὐρεί), αἱ λευχεμονοῦσαι παρθένοι τοῦ Κορανικοῦ παραδείσου. Α. Φιλιππίδου, ἐνθ' ἄνωτ., 73.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ζεὺς, ὡς εἶδομεν, ἐσήμαινε τὸν ἀκτινοβολοῦντα καὶ ἀπαστράπτοντα τὸ φυσικόν, πνευματικόν καὶ ἠθικόν φῶς Θεόν. Οὗτος συνηρτήθη πρὸς τὸν ἐν οὐρανῷ λάμποντα Ἥλιον, ὅστις, υἱὸς ὢν τῆς Θείας καὶ τοῦ Ὑπερίωνος, ἀδελφὸς δὲ τῆς Ἡοῦς καὶ τῆς Σελήνης, ἐθεοποιήθη ἤδη ἀπὸ τῆς προομηρικῆς ἐποχῆς, λατρευθεὶς διὰ θυσιῶν, ἐορτῶν, βωμῶν καὶ ναῶν²².

Τέλος καὶ ὁ θεὸς τοῦ φωτός καὶ τοῦ Ἥλιου Οὐρανὸς ἔχει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς ρίζης ὠρ, οὐρ, ἥτις εἰς τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας σημαίνει φῶς²³.

στ) Τέλος, καὶ ἐν τῷ βεδικῷ πανθέω, οἱ θεοὶ Varuna (οὐρανός) καὶ Suyra (Σείριος) εἶναι θεοὶ τοῦ φωτός, ἐν δὲ τῷ Βραχμανισμῷ τὸ ὑπέρτατον Ὄν χαρακτηρίζεται διὰ τῆς λέξεως Βράχμαν (ἐκ τῆς λέξ. Braha=αἴγλη, λάμψις), ἐκφαινούσης τὴν οὐσίαν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος ὡς Αὐτόφωτος καὶ φωτοδότου²⁴.

β) Συνάρτησις Θεοῦ καὶ φωτός ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ.

Τὴν συνάρτησιν Θεοῦ καὶ φωτός ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς βιβλίοις τῆς Ἀγ. Γραφῆς, τῇ τε Παλαιᾷ καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ.

1. Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὁ Θεὸς φέρεται οὐ μόνον ὡς δημιουργὸς τοῦ φυσικοῦ φωτός²⁵, ἀλλὰ καὶ κυριώτερον ὡς πηγὴ τοῦ πνευματικοῦ φωτός. Τὸ πνευματικόν φῶς, ρυόμενον τὸν δίκαιον ἐκ τῆς σκοτίας τῆς ἁμαρτίας, καταλάμπει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ δὲ ἡ λυτρουμένη ἐκ θανάτου ψυχὴ δοξάζει καὶ ἀνυμνεῖ τὸν Κύριον²⁶. Τὸ φῶς τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου σημειοῖ τὸν δίκαιον, τὴν καρδίαν τοῦ ὁποίου πληροῖ εὐφροσύνης²⁷. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πηγὴ πάσης ζωῆς (φυσικῆς ἅμα καὶ πνευματικῆς), ἐν τῷ φωτὶ δ' αὐτοῦ ἡ δικαία ψυχὴ καθορᾷ φῶς τὸ ἀπρόσιτον²⁸. Οἱ εὐσεβεῖς καὶ ἐνάρετοι ἄνθρωποι πορεύονται ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ἀγαλλιώμενοι καὶ ὑψούμενοι ἐν τῷ ὀνόματι καὶ τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ²⁹. Ὁ Κύριος ἀνατέλλει τὸ φῶς τοῦ εἰς τοὺς δικαίους καὶ εἰς τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ χαρίζει εὐφροσύνην³⁰. Ὁ νόμος τοῦ Κυρίου ὡς λύχνος κατευθύνει τοὺς πόδας τῶν εὐσεβῶν καὶ ὡς φῶς κατα-

22. Αὐτόθι.

23. Αὐτόθι.

24. Αὐτόθι.

25. Γεν. 1,3 ἐξ.

26. Ἰώβ, 33,28. 30.

27. Ψαλμ. 4,7.8.

28. Ψαλμ. 35,10.

29. Ψαλμ. 88,16.17.

30. Ψαλμ. 96,11.

λάμπει τὰς τρίβους των³¹. Ἐνῶ αἱ ὁδοὶ τῶν ἀσεβῶν εἶναι σκοτειναί, αἱ ὁδοὶ τῶν δικαίων «ὁμοίως φωτὶ λάμπουσι, προπορεύονται καὶ φωτίζουσιν, ἕως κατορθώση ἡ ἡμέρα»³². Αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι λύχνος καὶ φῶς, ὁδὸς ζωῆς καὶ ἔλεγχος καὶ παιδεία³³. Ὁ οἶκος Δαβὶδ πορεύεται ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Κυρίου³⁴. Ἡ καρδία καὶ τὸ πνεῦμα τῶν δικαίων ὀρθρίζουν ἐκ νυκτὸς πρὸς Κύριον τὸν Θεόν, διότι φῶς (εἶναι) τὰ προστάγματα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς³⁵. Ἐν τῇ μεσσιακῇ ἐποχῇ ἡ Ἱερουσαλήμ τῆς χάριτος θὰ δεχθῇ τὸ φῶς καθ' ὑπερβολήν. Τότε δὲν θὰ ὑπάρχη ἀνάγκη ὁ ἥλιος νὰ παρέχη εἰς αὐτὴν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, οὔτε ἡ σελήνη νὰ φωτίζῃ τὴν νύκτα αὐτῆς. Ὁ Κύριος θὰ εἶναι φῶς αἰώνιον καὶ ὁ Θεὸς δόξα αὐτῆς: «οὐ γὰρ δύσεται ὁ ἥλιός σοι, καὶ ἡ σελήνη σοὶ οὐκ ἐκλείψει· ἔσται γὰρ σοὶ Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου»³⁶.

Ἡ σοφία εἶναι ἀπαύγασμα φωτὸς ἀίδιου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Αὕτη εἶναι εὐπρεπεστέρα ἡλίου καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἄστρον θέσιν, συγκρινομένη δὲ πρὸς τὸ φῶς, εὐρίσκεται προτέρα αὐτοῦ³⁷. Τὸ φέγγος τοῦ Κυρίου εἶναι ὡσεὶ φῶς³⁸. Αἱ βολίδες αὐτοῦ εἰς φῶς πορεύονται, εἰς φέγγος ἀστραπῆς ὅπλων αὐτοῦ³⁹. Ὁ Κύριος ἤξει ἐπὶ τοῦ ὄρους Σιών καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς σκιασεὶ νεφέλη ἡμέρας καὶ ὡς καπνοῦ καὶ ὡς φωτὸς πυρὸς καιομένου νυκτός, καὶ πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται»⁴⁰. Ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει θὰ ἴδῃ φῶς μέγα (ὅταν θὰ ἔλθῃ ὁ Μεσσίας) καὶ εἰς τοὺς κατοικοῦντας ἐν χώρα καὶ σκια θανάτου θὰ λάμπῃ ἐπ' αὐτῶν φῶς⁴¹. Ὁ Θεὸς θὰ ἠγηθῇ τότε τοῦ Ἰσραὴλ μετ' εὐφροσύνης τῷ φωτὶ τῆς δόξης αὐτοῦ σὺν ἐλεημοσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ τῇ παρ' αὐτοῦ⁴².

Ὁ Θεὸς ἀναβάλλεται τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον αὐτοῦ⁴³. Ὅταν, ὡς κραταιὸς Κύριος, συνῆπτε τὴν διαθήκην αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀβραάμ (Ἀβραμ), τὴν παρουσίαν αὐτοῦ συνώδευον φλόξ καὶ κλίβανος καπνιζόμενος καὶ λαμπάδες πυρός⁴⁴. Τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ἔθετο ὁ Ὑψιστος ἐν τῷ ἡλίῳ⁴⁵, οἱ δὲ ἀστέρες λάμπουσιν

31. Ψαλμ. 118,105.

32. Παροιμ. 4,18.19.

33. Παροιμ. 6,23.

34. Ἡσ. 2,5.

35. Ἡσ. 26,9.

36. Ἡσ. 60, 19.20.

37. Σοφ. Σολ. 7,26.29.

38. Ἀββακ. 3,4.

39. Ἀββακ. 3,11.

40. Ἡσ. 4,5.

41. Ἡσ. 9,2.

42. Βαρ. 5,9.

43. Ψαλμ. 103,2.

44. Γεν. 15,17.

45. Ψαλμ. 18,6.

αὐτῶ ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν⁴⁶. «Ἐν πταρμῶ αὐτοῦ (Θεοῦ) ἐπιφάνσκεται φέγγος, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἶδος Ἐωσφόρου. ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύονται ὡς λαμπάδες καιόμεναι καὶ διαρριπτοῦνται ὡς ἐσχάροι πυρός. ἐκ μυκτῆρων αὐτοῦ ἐκπορεύεται καπνὸς καμίνου καιομένης πυρὶ ἀνθράκων. ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἄνθρακες, φλόξ δὲ ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται»⁴⁷. Ἡ δόξα Κυρίου κατέβη «ἐπὶ τὸ ὄρος Σινὰ καὶ ἐκάλυψεν αὐτὸ νεφέλῃ ἐξ ἡμέρας... τὸ δὲ εἶδος τῆς δόξης Κυρίου ὡσεὶ πῦρ φλέγον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ»⁴⁸. Ἐπὶ τοῦ ὄρους Χωρήθ ἄγγελος Κυρίου ἐφάνη εἰς τὸν Μωυσέα ἐν πυρὶ φλογὸς ἐκ τοῦ βάλτου, ὅστις ἦτο μὲν ἐζωσμένος διὰ φλογῶν, χωρὶς ἐν τοσοῦτῳ νὰ κατακαίηται⁴⁹. Διὰ τῆς ἐρήμου ὁδηγῶν τὸν λαὸν αὐτοῦ ὁ Θεός, τὴν μὲν ἡμέραν καθωδήγει αὐτοὺς ἐν στύλῳ νεφέλης, τὴν δὲ νύκτα ἐν στύλῳ πυρός⁵⁰. Οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου κατέρχονται ὡς πῦρ ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ⁵¹.

Τὴν συνάρτησιν, τέλος, τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ φῶς δηλοῖ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἄδονάι, ὅπερ σημαίνει τὸν λάμποντα, τὸν ἀκτινοβολοῦντα (ἐκ τῆς ρίζης ἀδά, ἀζά=αἶθω, ἄγω, ἦτοι λάμπω)⁵².

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων μαρτυριῶν συνάγεται σαφῶς, ὅτι ἡ λαμπρότης τοῦ φυσικοῦ φωτός ἡ ἀναπεμπομένη ὑπὸ τοῦ ἡλίου (ὡς ἐστίας τοῦ φωτός) ἀποτελεῖ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἀρίστην εἰκόνα συμβολικῆς καὶ συγκριτικῆς παραστάσεως τῆς νοητῆς αἴγλης τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐστίας πάσης πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς λαμπρότητος, ὡς πηγῆς τοῦ πνευματικοῦ φωτός, ὅπερ ὡς θεῖος νόμος ἀποκαλύπτεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους, συνέχον καὶ συγκροτοῦν τὴν ἡθικὴν καὶ πνευματικὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν.

2. Τὰς αὐτὰς ἀληθείας ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἐνθα ὁ Θεὸς γενικῶς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰδικώτερον παρίστανται ὡς ἡ πηγὴ τοῦ πνευματικοῦ φωτός, ἡ καταλάμπουσα τοὺς εὐσεβεῖς καὶ δικαίους, οἵτινες μὲ τὴν σειρὰν τῶν καλοῦνται ὅπως ἀναδώσουν τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ περιβάλλον αὐτῶν. Τὸ φῶς τοῦ Κυρίου, ὡς ἐκφρασις τῆς δόξης αὐτοῦ, ἀποτελεῖ καὶ τὸ ὕψιστον σωτηριολογικὸν ἀγαθὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Οὕτως, ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμπει⁵³, εἶναι ὁ ὕψιστος ὑπερβατικὸς Θεὸς τῆς πίστεως, «ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φ ὡς ο ἰ κ ὠ ν ἀ π ρ ὀ σ -

46. Βαρ. 3,34.

47. Ἰώβ 41,10-14.

48. Ἐξ. 24,16-17.

49. Ἐξ. 3,2.

50. Ἐξ. 13,21. Ψαλμ. 77,14. 104,39.

51. 2 Βασ. 22,9.

52. Α. Φιλιππίδου, μν. ἔργ., σ. 65.

53. 2 Κορ. 4,6.

ι τ ο ν, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται»⁵⁴. Ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ, ἣν οἱ Ἀπόστολοι ἤκουσαν παρ' αὐτοῦ καὶ ἀνήγγειλαν τοῖς ἀνθρώποις, εἶναι ὅτι «ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία»⁵⁵. Πᾶσα δὲ δόσις ἀγαθῆ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον «ἀνωθέν ἐστὶ καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων, παρ' ᾧ οὐκ ἐνὶ παραλλαγῇ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα» (Ἰακ. 1,17). Φῶς ὅμως εἶναι καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐπὶ γῆς ἐνανθρωπήσας Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Τὸ μέγα φῶς τοῦ Λόγου, ἐπιφανέν τῷ κόσμῳ, εἶδεν ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει καὶ ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου⁵⁶. Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ γέροντος Συμεῶν ἠξιώθησαν νὰ ἴδωσι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ (τὸν ἐνσαρκον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ), ὅπερ ἠτοίμασεν ὁ Κύριος κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ⁵⁷.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος δὲν ἤτο τὸ φῶς, ὅπερ ἐμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ἀπλῶς ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ φωτός⁵⁸. Ὁ Χριστός, περὶ τοῦ ὁποίου ἐκεῖνος ἐμαρτύρησεν, ἤτο τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον⁵⁹. Καὶ τὸ μὲν φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον· οἱ ἄνθρωποι ὅμως ἠγάπησαν μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς, διότι ἤσαν πονηρὰ τὰ ἔργα αὐτῶν⁶⁰. «Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράστων μισεῖ τὸ φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ἐν Θεῷ ἐστὶν εἰργασμένα»⁶¹. Ἐν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ ὑπῆρχε ζωὴ, ἡ δὲ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ζωήρρυτον φῶς λάμπει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἡ σκοτία ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ αὐτό⁶².

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωτὴρ ἀξιωματικῶς εἶπε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ ἀκολουθῶν αὐτῷ «οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἐξέι τὸ φῶς τῆς ζωῆς»⁶³. Ἐνόςφω εὐρίσκεται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀποτελεῖ τὸ πνευματικὸν φῶς τοῦ κόσμου⁶⁴, ὅτι φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθε⁶⁵. Τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει⁶⁶. Ἡ ἐν τῷ κόσμῳ ὅμως παραμονὴ του εἶναι βραχεῖα.

54. 1 Τιμ. 6,16.

55. 1 Ἰω. 1,5.

56. Ματθ. 4,15.

57. Λουκ. 2,30-32.

58. Ἰω. 1,7.8.

59. Ἰω. 1,9.

60. Ἰω. 3,19.

61. Ἰω. 3,20-21.

62. Ἰω. 1,4-5.

63. Ἰω. 8,12.

64. Ἰω. 9,5.

65. Ἰω. 12,46.

66. 1 Ἰω. 2,8.

Ὅθεν οἱ ἄνθρωποι παρακαλεῦνται, ὅπως περιπατῶσιν ἐν τῷ φωτί, ἕως τοῦτο ἔχωσιν, ἵνα μὴ σκοτία αὐτοὺς καταλάβῃ⁶⁷, ἀλλ' ἵνα υἱοὶ φωτός γίνωνται⁶⁸.

Ἐπὶ τοῦ ἔρους Θαβῶρ μεταμορφωθέντος τοῦ Κυρίου, ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο λευκὰ ὡς τὸ φῶς⁶⁹. Ὅμοίως καὶ τὸν Σαῦλον ἐγγίζοντα εἰς Δαμασκόν, ἐξαίφνης περιήστραψε φῶς⁷⁰, ἡ δόξα τοῦ ὁποίου κατέστησε τοῦτον τυφλόν⁷¹. Οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν εἶδον μὲν τὸ φῶς—ἔμφοβοι γεγονότες—τὴν φωνὴν ὅμως τοῦ Θεοῦ δὲν ἤκουσαν⁷². Ἀλλὰ καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη ἐν τῇ φυλακῇ, ἔνθα ἐκρατεῖτο δέσμιος ὁ Πέτρος, καὶ φῶς ἐπέλαμψεν ἐν τῷ οἰκήματι⁷³. Παραλλήλως καὶ ὁ Σατανᾶς, τὸ πνεῦμα τῆς πονηρίας, μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός, ἵνα παραπλάνησῃ τὸν ἄνθρωπον⁷⁴.

Ἡ δόξα τοῦ Κυρίου ἀποστίλβει φῶς θεῖον καὶ ἐπουράνιον. Κατὰ τὸ ὄραμα τῆς Ἀποκαλύψεως ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ (ὁ καινὸς οὐρανὸς καὶ ἡ καινὴ γῆ) ὡς ναὸν αὐτῆς θὰ ἔχη τὸν παντοκράτορα Θεὸν καὶ τὸ Ἄρνιον. Δὲν θὰ ἔχη ἀνάγκην τοῦ φωτισμοῦ τῶν φυσικῶν στοιχείων (ἡλίου καὶ σελήνης). Διότι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν, λύχνος δ' αὐτῆς ἐστὶ τὸ Ἄρνιον. «Καὶ περιπατήσουσι τὰ ἔθνη διὰ τοῦ φωτός αὐτῆς, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰς αὐτήν, καὶ οἱ πυλῶνες αὐτῆς οὐ μὴ κλεισθῶσιν ἡμέρας· νῦξ γὰρ οὐκ ἔσται ἐκεῖ»⁷⁵. Ὅμοίως καὶ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἀποστίλβει τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης αὐτοῦ, ὡς εἰκόνας Θεοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ ἄνθρωποι ἀυγάζονται εἰς σωτηρίαν⁷⁶. Διότι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὁ αὐτὸς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁷⁷.

Περαιτέρω καὶ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ παρίσταται ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ὡς φῶς νοητόν, φωτίζον τὸν ἄνθρωπον καὶ εὐθύνον τὰς τριβύδας αὐτοῦ εἰς σωτηρίαν. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ εἶναι πεφωτισμένοι, ἀστράπτοντες διὰ τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων των τὸ φῶς τῆς δόξης τοῦ Κυρίου των. Περὶ τούτου ἡ Γραφή ὁμιλεῖ διεξοδικῶς. Οὕτως ὁ Κύριος προσωνομεῖ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὡς φῶς τοῦ κόσμου. Τὸ φῶς των δέον ὅπως λάμψῃ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,

67. Ἰω. 12,35.

68. Ἰω. 12,36.

69. Ματθ. 17,2.

70. Πράξ. 9,3.

71. Πράξ. 22,11.

72. Πράξ. 22,9.

73. Πράξ. 12,7.

74. 2 Κορ. 11,14.

75. Ἀποκ. 21,22-25.

76. 2 Κορ. 4,4.

77. 2 Κορ. 4,6.

ἵνα ἴδωσιν οἱ ἄνθρωποι τὰ καλὰ αὐτῶν ἔργα καὶ δοξάζωσι τὸν πατέρα αὐτῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς⁷⁸. Εἶναι υἱοὶ φωτὸς καὶ υἱοὶ ἡμέρας⁷⁹, κληθέντες ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ θαυμαστὸν τοῦ Χριστοῦ φῶς⁸⁰. Ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης, διαλάμπουν ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες⁸¹. Πρὸ τῆς εἰς Θεὸν πίστεως αὐτῶν, ἦσαν σκότος. Διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἡμῶς τοῦ Χριστοῦ κατέστησαν φῶς ἐν Κυρίῳ, ἔχοντες ὑποχρέωσιν ὅπως ὡς τέκνα φωτὸς περιπατῶσιν⁸². Μεταξὺ φωτὸς καὶ σκότους οὐδεμία σχέσις ὑπάρχει⁸³. "Ὅθεν οἱ ἀληθεῖς ὁπαδοὶ τοῦ Χριστοῦ προτρέπονται, ὅπως, ἀποθέμενοι τὰ ἔργα τοῦ σκότους, ἐνδύσωνται τὰ ὄπλα τοῦ φωτός, περιπατῶσι δὲ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως⁸⁴. Ἡ ὑποκρισία δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἴδιον τῶν ἐν Χριστῷ ἀναγεγεννημένων. Ὁ ἰσχυριζόμενος ὅτι εὐρίσκεται ἐν τῷ φωτί, παραλλήλως δὲ μισῶν τὸν ἀδελφόν του, εὐρίσκεται ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἐνῶ ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον ἐν τῷ φωτὶ μένει καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν⁸⁵. «Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ (τοῦ Χριστοῦ) καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν· ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ φωτί, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας»⁸⁶. Οἱ πιστοί, ἔχοντες πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτῶν, γινώσκουν τὴν ἐλπίδα τῆς κλήσεως καὶ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτῶν⁸⁷. "Ἀπαξ δ' οὗτοι φωτισθέντες καὶ γευσάμενοι τῆς εὐλογίας τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, εἴτα δὲ παραπεσόντες εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνακαινισθῶσι καὶ πάλιν διὰ τῆς μετανοίας⁸⁸.

Ὡς φῶς, τέλος, παρίσταται καὶ τὸ ὑψιστον σωτηριολογικὸν ἀγαθὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ἐσχατολογικὴ μακαριότης καὶ δόξα τῶν ἁγίων. Τὸ πρᾶγμα ἄριστα περιγράφει ἡ Ἀποκάλυψις. Ἐν αὐτῇ ἡ μακαριότης τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ περιγράφεται ὡς φωτεινὴ καὶ ἀπαστρέπτουσα: «Καὶ νῦξ οὐκ ἔσται ἔτι, καὶ οὐ χρεῖα λύχνου καὶ φωτὸς ἡλίου, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς φωτιεῖ αὐτούς, καὶ βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων⁸⁹. Ἀφ' ἐτέρου ἡ Β' Καθολικὴ Πέτρου, ἐφιστῶσα τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ προφητικοῦ λόγου, τοῦ φαίνοντος ὡς λύχνου ἐν ἀύχμηρῷ τόπῳ, ἐξαίρει τὴν λαμπρότητα τῆς ἡμέρας τοῦ Κυρίου

78. Ματθ. 5,14-16.

79. 1 Θεσσ. 5,5.

80. 1 Πέτρ. 2,9.

81. Φιλιπ. 2,15-16.

82. Ἐφεσ. 5,8.

83. 2 Κορ. 6,14.

84. Ρωμ. 13,12-13.

85. 1 Ἰω. 2,9-10.

86. 1 Ἰω. 1,6-7.

87. Ἐφεσ. 1,18.

88. Ἐβρ. 6,4-6.

89. Ἀποκ. 22,5.

(δευτέρως παρουσίας), ὅτε ὁ Χριστὸς θὰ ἀνατείλῃ φωσφόρος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν⁹⁰. Ἡ μερὶς τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων θὰ εἶναι ἐν τῷ φωτὶ⁹¹. Τοὺς ἁγίους θὰ φωτίσῃ ὁ Θεὸς καὶ βασιλεύσουσιν οὗτοι εἰς αἰῶνας αἰώνων⁹². Οἱ δίκαιοι θὰ «ἐκλάμψωσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν»⁹³.

γ) Τὸ φῶς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Πλωτίνου.

Ἄντι τῆς συνάρτησις Θεοῦ καὶ φωτὸς θὰ ἐγίνετο καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν. Οὕτω τὸν κόσμον τοῦ θεοῦ ἐταύτιζον μετὰ τοῦ φωτὸς οἱ ἀρχαῖοι σοφοί, Ἡράκλειτος, Πλάτων, Φίλων, ἐπὶ τούτοις δὲ οἱ Γνωστικοὶ καὶ οἱ νεοπλατωνικοὶ Πλωτῖνος καὶ Πρόκλος⁹⁴. Εἰς τὴν ἐλληνικὴν μάλιστα ἐποχὴν ἡ ἐθνικὴ (εἰδωλολατρικὴ) εὐσέβεια ἀπέδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ θέμα τῆς ἐλλάμψεως τῆς ψυχῆς καὶ ἐν τοῖς μυστηρίοις παρεχώρει εἰς αὐτὴν θέσιν σημαντικὴν ὅλως καὶ προέχουσαν⁹⁵.

Λεπτομερῆς ἐξέτασις τῶν ἰδεῶν τῶν ἀνωτέρω φιλοσόφων θὰ ἀπετέλει ἀνεπίτρεπτον ἐπέκτασιν τοῦ θέματος τῆς μετὰ χειρὸς ἐργασίας ἡμῶν. Ἄντι τούτου κρίνομεν σκόπιμον, ὅπως εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ συναρτήσεως Θεοῦ καὶ φωτὸς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Πλωτίνου⁹⁶, τοσοῦτω δὲ μᾶλλον ὅσῳ ἡ ἐν προκειμένῳ Πλωτίνειος διδασκαλία καὶ χρονικῶς, ἀλλὰ κυρίως ἐννοιολογικῶς, γειτνιαίνει πρὸς τὰ ἀντίστοιχα διδάγματα τῆς θεολογίας τοῦ Γρηγορίου.

Ὡς γνωστόν, τὴν ὄντολογικὴν Τριάδα τοῦ Πλωτινείου συστήματος συνιστῶσι τὸ Ἄγαθόν, ὁ Νοῦς καὶ ἡ Ψυχὴ τοῦ παντός. Ἐκ τοῦ Ἄγαθοῦ, πρώτου καὶ ὑψίστου Θεοῦ, γεννᾶται αἰωνίως ὁ Νοῦς, Θεὸς δευτέρος καὶ ὑποδεέστερος τοῦ πρώτου, ἐκ τούτου δὲ πάλιν προέρχεται ἡ Ψυχὴ τοῦ παντός, Θεὸς τρίτος, κατώτερος καὶ ὑποδεέστερος τῶν δύο πρώτων.

Τὸν Θεὸν ὁ Πλωτῖνος νοεῖ ὡς φῶς καθαρὸν καὶ ἀπαστράπτον. Οὕτως ὁ Νοῦς, καλὸς ὢν καὶ πάντων κάλλιστος, εὐρίσκεται ἐν φωτὶ καθαρῷ καὶ αὐγῇ καθαρᾷ, περιλαμβάνων ἐν ἑαυτῷ τὴν φύσιν ἀπάντων τῶν ὄντων (τούτου ὁ καλὸς οὗτος κόσμος εἶναι σκιὰ καὶ εἰκὼν)⁹⁷, καὶ ἐν πάσῃ ἀγλαΐᾳ κείμενος. Ἐν τῷ Νῷ

90. 2 Πέτρ. 1,19.

91. Κολ. 1,13.

92. Ἀποκ. 22,5.

93. Ματθ. 13,43.

94. Βλ. G. P. Wetter, *Phôs (Φῶς). Eine Untersuchung über hellenistische Frömmigkeit...*, Upsala 1915, σελ. 18 ἐξ., παρὰ Th. Spidlik, S. I., Grégoire de Nazianze, *Introduction à l'étude de sa doctrine spirituelle*, Roma 1971, σ. 15.

95. Αὐτόθι, σελ. 76-81, 166, παρὰ Spidlik, μν. ἔργ., σ. 15.

96. Βλ. Δ. Ν. Κούτρα, Ἡ ἔννοια τοῦ φωτὸς εἰς τὴν αἰσθητικὴν τοῦ Πλωτίνου, ἐν Ἀθήναις 1968.

97. Ἐννεάδες, ΙΙΙ, 8,11.

οὐδὲν ἀνόητον ἢ σκοτεινὸν ἢ ἄμετρον ὑπάρχει, ἀλλὰ ζωὴ τελεία καὶ μακαρία. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ εἰσδύσῃ καὶ νὰ ἐνωθῆ μετ' αὐτοῦ καταλαμβάνεται ὑπὸ θάμβους. Τὸ ὕψιστον θεῖον φῶς (ὁ Νοῦς) ἐλλάμπει ἐν τῇ ψυχῇ φωτίζει αὐτήν, τὴν ἐξομοιοῦ τῷ ἄνω φωτὶ (τῷ Ἀγαθῷ) καὶ χαρίζει εἰς αὐτήν ζωὴν ἐναργεστέραν, οὐχὶ γεννητικὴν καὶ αἰσθητικὴν. Ἡ ἐν τῷ Νοῦ ζωὴ καὶ ἐνέργεια συνιστῶσι τὸ πρῶτον φῶς, τὸ ἑαυτῷ πρῶτως λάμπει καὶ ἐνυπάρχον ἐν τῇ ἑαυτοῦ λαμπηδόνι, ὅπερ λάμπει ὁμοῦ καὶ λάμπεται, ἀποτελεῖ δὲ τὸ ἀληθῶς νοητὸν καὶ νοούμενον καὶ ἑαυτῷ ὁρώμενον καὶ οὐ δεόμενον ἄλλου, ἵνα ἴδῃ, ἑαυτῷ αὐταρκες πρὸς τὸ ἰδεῖν. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπει εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ⁹⁸.

Μόνον ἡ πεφωτισμένη ψυχὴ δύναται νὰ ἴδῃ τὸ μακάριον τοῦ Θεοῦ φῶς. Ἡ ἀφώτιστος τοιαύτη παραμένει ἀθέατος ἐκείνου. «Φωτισθεῖσα δὲ ἔχει, ὁ ἐζήτει, καὶ τοῦτο τὸ τέλος τῆς ἀληθινῆς τῇ ψυχῇ, ἐφάσασθαι φωτὸς ἐκείνου καὶ αὐτῷ αὐτὸ θεάσασθαι, οὐκ ἄλλω φωτὶ, ἀλλ' αὐτῷ, δι' οὗ καὶ ὄρα. Δι' οὗ γὰρ ἐφωτίσθη, τοῦτό ἐστιν, ὁ δεῖ θεάσασθαι· οὐ γὰρ ἥλιον διὰ φωτὸς ἄλλου»⁹⁹. Πῶς θὰ γίνῃ τοῦτο; Ἐρωτᾷ ὁ Πλωτῖνος· καὶ δίδει τὴν ἀπάντησιν: «Ἄν ἡ ψυχὴ ὑποστῇ ὀλικὴν κάθαρσιν, ἤτοι ἀφαιρέσῃ ἐξ αὐτῆς τὰ πάντα¹⁰⁰ (Ἄφελε πάντα). Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὸ σῶμα καὶ τὴν μορφοῦσαν τοῦτο ζωτικὴν ψυχὴν, εἶτα δὲ τὴν αἰσθησιν πᾶσαν, τὰς ἐπιθυμίας καὶ τοὺς θυμοὺς καὶ ὅλας τὰς ἄλλας συναφεῖς φλυαρίας, τότε παραμένει καθαρὸν τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς ψυχῆς, ὅπερ ἀποτελεῖ εἰκόνα τοῦ Νοῦς σῶζουσαν μέρος τοῦ φωτὸς ἐκείνου, ὅπερ φωτίζει ἐξ αὐτῆς τὰ περὶ αὐτήν, ὡς ἀκριβῶς ὁ ἥλιος καταλάμπει τὰ φυσικὰ ὄντα¹⁰¹.

Ἄλλὰ καὶ ἡ μυστικὴ ἐμπειρία τοῦ Θεοῦ παρίσταται ὡς μετοχὴ καὶ καταλάμπουσι τοῦ κεκαθαρμένου ἀνθρώπου ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος, δίκην καλοῦ ἀγαλματοποιοῦ, παρασκευάσῃ καταλλήλως τὸ ἄγαλμα τῆς ψυχῆς του, ἤτοι ἀφαιρέσῃ καὶ ἀποξέσῃ ἐξ αὐτῆς πᾶν τὸ περιττόν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ποιήσῃ λεῖον καὶ καθαρὸν, τότε ἐπιλάμπει ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀρετῆς ἢ θεοειδῆς ἀγαθὰ, τότε ὁ ἄνθρωπος καθίσταται φῶς ἀληθινόν, «οὐ μεγέθει μεμετρημένον οὐδὲ σχήματι εἰς ἐλάττωσιν περιγραφέν οὐδ' εἰς μέγεθος δι' ἀπειρίας αὐξήθέν, ἀλλ' ἀμέτρητον πανταχοῦ, ὡς ἂν μεῖζον παντὸς μέτρου καὶ παντὸς κρεῖσσον ποσοῦ». Εἰς τοιαύτην κατάστασιν περιελθὼν ὁ ἄνθρωπος, γεγωνὸς δηλαδὴ θεοειδῆς πᾶς καὶ καλὸς πᾶς, δύναται ἀπροσκόπτως νὰ ἀτενίσῃ τὸ μακάριον φῶς τοῦ Θεοῦ, ὃν τρόπον καὶ ὁ ἡλιοειδῆς ὀφθαλμὸς δύναται νὰ ἴδῃ τὸ φυσικὸν τοῦ ἡλίου φῶς¹⁰². Ἐγγίσας τῷ θείῳ φωτὶ ὁ κεκαθαρμένος νοῦς ἐπι-

98. Ἐννεάδες, V, 3,8.

99. Ἐννεάδες, V, 3,17.

100. Αὐτόθι.

101. Ἐννεάδες, V, 3,9.

102. Ἐννεάδες, I, 6,9.

στίλβει τὴν ἄρρητον λαμπηδόνα αὐτοῦ¹⁰³. Ὁρᾷ ἑαυτὸν «ἠγλαϊσμένον, φωτὸς πλήρη νοητοῦ, μᾶλλον δὲ φῶς αὐτὸ καθαρὸν, ἀβαρῆ, κοῦφον, θεὸν γενόμενον, μᾶλλον δὲ ὄντα»¹⁰⁴. Ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀνάβασις γίνεται κατὰ παρουσίαν ἐπιστήμης κρείττονα. Ὁ νοῦς δέον ὅπως ἀποστῆ καὶ ἐπιστήμης καὶ ἐπιστητῶν καὶ παντὸς ἄλλου καὶ καλοῦ θεάματος. Ἐλθὼν δὲ ἐπὶ τὸ θέαμα καὶ λαβὼν σύνεσιν τῆς ἐκεῖ ἀγλαΐας, δέχεται ἐν ἑαυτῷ φῶς τὸ ἀληθινόν, δι' οὗ περιφωτίζεται καὶ καταλάμπεται ὀλοκλήρως ἢ ψυχῇ¹⁰⁵. Τὸν ἐπιμελῶς παρασκευασθέντα διὰ τῆς καθάρσεως νοῦν καταστράπτει αἰφνιδίως τὸ μακάριον φῶς τοῦ Θεοῦ. Ἡ θεὰ τούτου πληροῖ ἀσφυκτικῶς τὸ νοερὸν ὄμμα τῆς ψυχῆς. Μεταξὺ φωτὸς καὶ θεάματος δὲν ὑπάρχει ἀπόστασις: «Οὐ γὰρ ἦν ἐν ἐκείνῳ τὸ μὲν ὁρώμενον, τὸ δὲ φῶς αὐτοῦ, οὐδὲ νοῦς καὶ νοούμενον, ἀλλ' αὐγὴ γεννώσα ταῦτα εἰς ὕστερον καὶ ἀφεῖσα εἶναι παρ' αὐτῷ»¹⁰⁶. Ἡ καθαρὰ, τέλος, ψυχὴ, ἀφ' ἧς ἀφηρέθη πᾶν τὸ πρόσθετον καὶ ξένον πρὸς τὴν πραγματικὴν φύσιν αὐτῆς, βλέπει φωτεινὴν τὴν πραγματικότητα τοῦ θεοῦ νοητοῦ κόσμου καὶ ἑαυτὴν καταλαμπομένην ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς θείας ἀληθείας: «Ὁφεται γὰρ νοῦν ὁρῶντα οὐκ αἰσθητόν τι οὐδὲ τῶν θνητῶν τούτων, ἀλλ' αἰδίῳ τὸ αἰδίον κατανοοῦντα, πάντα τὰ ἐν τῷ νοητῷ, κόσμον καὶ αὐτὸν νοητόν, καὶ φωτεινὸν γεγεννημένον, ἀληθεῖα καταλαμπόμενον τῇ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ, ὃ πᾶσιν ἐπιλάμπει τοῖς νοητοῖς τὴν ἀλήθειαν»¹⁰⁷.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ τὰ σχετικὰ διδάγματα τῆς Πλωτινείου φιλοσοφίας.

Σ η μ ε ί ω σ ι ς. 1. Ἡ συνάρτησις Θεοῦ καὶ φωτὸς καθορᾶται σαφῶς καὶ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ λατρείᾳ καὶ τῇ Ἑμνολογίᾳ, ἔνθα βιοῦται ἡ δογματικὴ πίστις τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀναγλύφως ἀποτυποῦνται αἱ πνευματικαὶ ἐνατενίσεις καὶ τὰ βιώματα τῆς Ὁρθοδοξίας. Δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον, πρὸς ὀλοκλήρῳσιν τοῦ μετὰ χειρᾶς μελετήματος ἡμῶν, νὰ ἐλέγομεν καὶ ὀλίγα τινὰ σχετικῶς πρὸς τὴν ἀναλογικὴν παράστασιν τοῦ φωτὸς ἐν ταῖς ἀνωτέρω πηγαῖς τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος καὶ εὐσεβείας.

Ἰδίᾳ ὡς φῶς χαρακτηρίζεται ἐν ταῖς πηγαῖς τῆς ὀρθοδόξου λατρείας ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Οὕτως ἀπευθυνομένη πρὸς αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία δέεται: «Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἀγιάζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθήτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου Σοῦ, ἵνα ἐν αὐτῷ ὀψώμεθα φῶς τὸ ἀπρόσιτον»¹⁰⁸. Ἀνυμνοῦσα δὲ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως τὸ θεῖον Φῶς, ψάλλει:

103. Ἐννεάδες, V, 5,8.

104. Ἐννεάδες, VI, 9,9.

105. Ἐννεάδες, VI, 9,4.

106. Ἐννεάδες, VI, 7,36.

107. Ἐννεάδες, IV, 7,10.

108. Τελικὴ εὐχὴ τῆς Α' ὥρας.

«Φῶς ἀναλλοίωτον, Λόγε,
 φωτὸς Πατρὸς ἀϊδίου,
 ἐν τῷ φανέντι φωτί σου
 σήμερον ἐν Θαβωρίῳ,
 φῶς εἶδομεν τὸν Πατέρα,
 φῶς καὶ τὸ Πνεῦμα,
 φωταγωγοῦν πᾶσαν κτίσιν»¹⁰⁹.

Χριστός, ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἶναι φῶς ἐκ φωτός, ἀναλάμψαν διὰ τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ¹¹⁰. Ὁ ἐπιφανεὶς τοῖς ἀνθρώποις Σωτὴρ εἶναι φῶς τὸ ἀπρόσιτον¹¹¹. Εἶναι φῶς ἰλαρόν¹¹², φῶς ἀκατάληπτον¹¹³, φῶς ἄδυτον¹¹⁴, φῶς τῆς ζωῆς¹¹⁵, ἀνέσπερον¹¹⁶, ἐκ φωτὸς ὑπὲρ χρόνον προεκλάμψαν¹¹⁷,

Ἄλλ' ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ ἀνέσπερον φῶς τοῦ Χριστοῦ εὐρίσκεται καὶ ἡ πανάχραντος Μήτηρ αὐτοῦ, ἥτις καὶ πολλαπλῶς προσωνυμεῖται ὑπὸ τῆς εὐσεβούσης ψυχῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Οὕτω μεταξὺ ἄλλων προσαγορεύεται αὕτη ὡς «ἀστέρως ἄδυτου μήτηρ»¹¹⁸, ὡς «τὸ φῶς ἀρρήτως γεννήσασα»¹¹⁹, ὡς «ἄστρον ἄδυτον, εἰσάγον κόσμῳ τὸν μέγαν ἥλιον»¹²⁰, ὡς «ἡ φῶς τεκοῦσα τὸ θεῖον καὶ προαιώνιον»¹²¹, ὡς «πύλη τοῦ φωτός»¹²².

Ὁμοίως ἐκ τῆς ὀρθοδόξου Ἑυμολογίας δὲν ἐλλείπει καὶ ἡ συναρτήσις τοῦ φυσικοῦ ἡλίου πρὸς τὸν μέγαν τῆς δικαιοσύνης Ἡλιον, τὸν ἐπὶ γῆς ἔνσαρκον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποῦ ἡ πνευματικὴ ἀκτινοβολία καὶ αἴγλη ἀπείρως ὑπερακοντίζουσι τὴν φωτεινὴν τοῦ φυσικοῦ ἡλίου λαμπρότητα. Εἰς ὅλους τοὺς τόνους τῆς πνευματικῆς εὐφορίας καὶ ἀγαλλιάσεως ἡ ὀρθόδοξος ψυχὴ ψάλλει τὰ μεγαλεῖα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἐπιλάμψαντος τῷ κόσμῳ νοητοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἡλίου. Οὕτω τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων ψάλλει:

«Ἡ γέννησίς σου, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
 ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ τὸ φῶς τὸ τῆς γνῶσεως·

109. Ἐξαποστειλᾶριον τῆς Μεταμορφώσεως.

110. Ὁρθρος Θεοφανείων, α' στιχ. ἰδιόμελον τῶν Αἰνῶν.

111. Ἐξαποστειλᾶριον Θεοφανείων.

112. Ἐπιλύχνιος Εὐχαριστία.

113. Δεύτερον προσόμοιον τοῦ Ἁγίου τῆς αὐτῆς ᾠδῆς τῆς 1ης Ἰανουαρίου.

114. Τρίτον προσόμοιον α' ᾠδῆς τοῦ Ὁρθρου 2ας Ἰανουαρίου.

115. Τελευταῖον προσόμοιον ἐν τῇ ζ' ᾠδῇ τοῦ Ὁρθρου 4ης Ἰανουαρίου.

116. Πρῶτον προσόμοιον «Κανόνος Ἁγίου» α' ᾠδῆς Ὁρθρου τῆς 2ας Ἰανουαρίου.

117. Τέταρτον στιχηρὸν προσόμοιον Αἰνῶν 3ης Ἰανουαρίου.

118. Ἀκολουθία Ἀκαθίστου Ὑμνου, θ' οἶκος, 1ος χαιρετισμός.

119. Αὐτόθι, γ' οἶκος, 5ος χαιρετισμός.

120. Αὐτόθι, ᾠδὴ θ', τροπ. 3ον.

121. Μικρὸς Παρακλητικὸς Κανὼν, ᾠδὴ ε', τροπ. 3ον.

122. Θεοτοκίον τῆς ε' ᾠδῆς τοῦ Ὁρθρου τῆς 4ης Ἰανουαρίου.

ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες
 ὑπὸ ἀστέροσ ἐδιδάσκοντο σὲ προσκυνεῖν
 τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης
 καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν...».

Τὸ δὲ ἀπολυτίκιον τῆς Ὑπαπαντῆς:

«Χαῖρε κεχαριτωμένη, Θεοτόκε Παρθένε,
 ἐκ σοῦ γὰρ ἀνέτειλεν ὁ Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης,
 Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, φωτίσας τοὺς ἐν σκότει...».

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς ὁ τῆς δικαιοσύνης Ἥλιος ὁ ἀναλάμπας τῷ κόσμῳ, χαρακτηρίζεται προσφυῶς καὶ ὡς «ἀνατολή». Οὕτω τὸ ἐξαποστειλάριον τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων:

«Ἐπεσκέφατο ἡμᾶς
 ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν,
 ἀνατολή ἀνατολῶν,
 καὶ οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
 εὔρομεν τὴν ἀλήθειαν,
 καὶ γὰρ ἐκ τῆς Παρθένου
 ἐτέχθη ὁ Κύριος».

Τέλος, οὐ μόνον ὁ Κύριος ἀλλὰ καὶ ὁ Πρόδρομος αὐτοῦ Ἰωάννης χαρακτηρίζεται ἐν τῇ ὕμνολογίᾳ ὡς «ὁ τοῦ Ἥλιου πρόδρομος»¹²³, «τοῦ Ἥλιου ὁ λύχνος»¹²⁴.

2. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, χαρακτηριστικὰ διὰ τὸ θέμα ἡμῶν εἶναι καὶ αἱ μυστικαὶ ἐνοράσεις καὶ τὰ πνευματικὰ βιώματα τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα τελοῦνται ἐν τῷ μακαρίῳ φωτὶ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πνευματικότητι τὸ μυστικὸν τῆς ψυχῆς βίωμα διακρίνεται εἰς βίωμα τοῦ «θείου γνώφου» ἢ τῆς «ἀγνωσίας» τοῦ Θεοῦ, ἐδραζόμενον ἐπὶ τῆς ἀπολύτου ὑπερβατικότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας, τοῦ ὁποίου κύριοι ἐκπρόσωποι ὑπῆρξαν Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ Ψευδοδιονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης· καὶ εἰς μυστικὸν βίωμα τοῦ θείου φωτός, συγγενέστερον πρὸς τὰ ἀντίστοιχα νεοπλατωνικὰ βιώματα, τοῦ ὁποίου ἐκπρόσωπος εἶναι, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Ἀξιοπρόσεκτα ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅσα σχετικὰ γράφει Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος περὶ τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας τοῦ θείου φωτός: «Τὸ θεῖον φῶς ἐξανατέλλει ἐνδοθεν τῆς ταλαίνης καρδίας ὡς ἥλιος ἢ

123. Καταβάσια στ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τῆς 1ης Ἰανουαρίου.

124. Δεύτερον προσόμιον μετὰ τὸν εἰρμὸν τῆς ε' ᾠδῆς τοῦ «Τριφθίου» τῆς 3ης Ἰανουαρίου.

ὡς δίσκος ἡλίου, σφαιροειδῆς δεικνύμενος, φωτοειδῆς, ὡς φλόξ. Κατ' ἀρχὰς μὲν καθορᾶται ἀμυδρῶς, διὰ τῆς ἐπιμόνου ὕμως ζητήσεως τῆς ψυχῆς φαίνεται τρανότερον, δείκνυται ἄθροον ὅλον, φῶς σφαιροειδές, γαληνὸν καὶ θεῖον, ἄμορφον, ἀνείδεον. Μετὰ τοῦ θείου τούτου φωτὸς ὁ νοῦς ὑπερφῶς ἐνοῦται, φωτίζεται, καθίσταται ὅλος φῶς. Ὁ ἄνθρωπος περιλάμπεται, ἀναδίδει φῶς ὅχι μόνον κατὰ τὸ πνευματικὸν τῆς ψυχῆς του μέρος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ σῶμα. Τὸ θεῖον φῶς καταλάμπει ὅλα τὰ μέλη αὐτοῦ, ἡ θεία ἀκτινοβολία μεταμορφοῖ καὶ τῆς ψυχῆς τὸ ὑλικὸν περιβλημα. Εἰς τὴν μακαρίαν ταύτην κατάστασιν τῆς θείας ἐλλάμψεως καὶ ἐνώσεως ἡ ψυχὴ ζῆ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ζωὴν» (Ἄ. Θεοδώρου, Ἡ οὐσία τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐν Ἀθήναις 1961, σ. 265 ἐξ). Ἡ αὐτὴ ἐμπειρία τοῦ φωτὸς (Θαβαρίου) ἀπαντᾷ, ὡς γνωστὸν, καὶ εἰς τὸν ἡσυχασμὸν. Τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ περιέλαμπε τὸν ἐν ἡσυχίᾳ προσευχόμενον μοναχόν, ἦτο δὲ δραστὸν καὶ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς φυσικοὺς του ὀφθαλμοὺς. Πρβλ. καὶ Γρηγ. Νύσσης, Ἐπιτ. λόγ. εἰς τὸν ἴδιον ἀδελφόν του Μ. Βασίλειον (PG 46,809 C): «Κατελάμφθη τῷ φωτὶ διὰ τῆς βάρου ἐκεῖνος (ὁ Μωσῆς). Ἐχομέν τι συγγενὲς τῆς ὀπτασίας ταύτης καὶ ἐπὶ τούτου εἰπεῖν· ὅτι νυκτὸς οὐσης, γίνεται αὐτῷ (τῷ Βασιλείῳ) φωτὸς ἔλλαμψις κατὰ τὸν οἶκον προσευχομένῳ· αὐτὸν δὲ τι φῶς ἦν ἐκεῖνο, θεία δυνάμει καταφωτίζον τὸ οἶκημα, ὑπ' οὐδενὸς πράγματος ὑλικοῦ ἐφαπτόμενον».

(Συνεχίζεται)